

Охріменко Іван Миколайович, професор
кафедри юридичної психології Національної
академії внутрішніх справ, доктор юридичних
наук, доцент

СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНІ ДЕТЕРМІНАНТИ КОРУПЦІЙНОЇ ПОВЕДІНКИ ПРАЦІВНИКІВ ОРГАНІВ ДЕРЖАВНОЇ ВЛАДИ

Корупція - одне з явищ, що здатні породжувати кризові стани в галузях суспільного розвитку кожної країни, насамперед, це стосується політики, економіки, державного управління, а також є однією із ключових передумов існування організованої злочинності. Серед сприятливих умов поширення корупційних проявів у різних сферах функціонування держави слід визнати: наявність у посадових осіб дискреційних повноважень стосовно розподілу загальних ресурсів на власний розсуд; неспівпадіння правової та моральної оцінки вчинених корупційних діянь в системі ціннісних орієнтацій особи (соціальної групи); прагнення до набуття системно-примусового характеру, тобто обов'язкової участі в корупційних схемах як керівників, так і

підлеглих в певних державних установах (організаціях); розвиток взаємодії двох учасників, в якій обидві сторони вважають, що такий варіант вирішення проблемних ситуацій є для них бажаним та вигідним, або ж єдино можливим та ін.

З огляду на наведене можна стверджувати, що онтологічний підхід до тлумачення поняття корупції (як нормативно-правовий, так і науково-методологічний) здатен виявляти її гуманітарну, тобто соціально-психологічну забарвленість. Так, зокрема, вітчизняні дослідники соціально-психологічних засад корупції (В. С. Медведєв, В. Ю. Мейтус, О. В. Шаповалов та ін.) серед основних причин її виникнення визначають:

- наявність певної соціальної, емоційної чи моральної патології особистості;
- психологічну схильність до вчинення правопорушень;
- недосконалість (відсутність) належного психологічного супроводження в органах державної влади тощо [1]. У зазначених чинниках виявляється психологічна складова корупції як форми соціальної девіації.

В основі потенційної корупційності (як гуманітарного феномену, так й особистісних проявів працівника) лежать певні соціальні, моральні та індивідуально-психологічні компоненти. Передусім за умов панування правового нігілізму, соціальної нестабільності і невпевненості у своєму майбутньому, падіння моральності, відсутності чіткої ідеології державному службовцю, який, умовно кажучи, стоїть перед вибором: чесно виконати свій обов'язок чи зловжити владою або посадовим становищем, - легко схилитися до корупційної форми поведінки.

Справа тут не в культивуванні психології користюлюбства і жадібності, як пишуть деякі дослідники [2], а в стереотипах суспільної свідомості, що спонукають відтворювати саме такий, а не інший варіант взаємодії. Корупція поступово стає соціальною нормою поведінки, інакше кажучи - звичкою, в якій не вбачається нічого екстраординарного.

Крім того, появу певних корупційних ризиків у професійній діяльності особистості можуть провокувати й певні соціальні аномії: домінування негативних корисливих мотивів службової активності фахівця; асоціальна чи антисоціальна спрямованість; наявність механізмів самовиправдання і захисту, що потенційно впливають на делінквентну поведінку працівника органів державної влади. З огляду на певні суб'єктивні причини, слід з пересторогою ставитися до самої можливості існування «психологічної схильності до вчинення корупційних правопорушень». Формування асоціальної чи антисоціальної спрямованості особистості працівника органів державної влади є результат складної взаємодії його індивідуально - психологічних властивостей та негативного впливу соціального (у тому числі професійного) середовища.

Щодо мотивувальних чинників корупційних діянь, то вони передбачають доцільність урахування потреб, інтересів, поглядів, уподобань конкретних окремих осіб і груп, які знаходяться в практичному взаємозв'язку зі здійснюваними заходами, прийнятими рішеннями тощо. Слід звернути увагу на те, що мотив і мета корупційної активності працівника органів державної влади нерідко уявляються не як їх органічні елементи, а самі по собі, тобто поза її структурою (приміром, лише як ознаки особистості корупціонера). Але це порушує принцип діяльнісного підходу до визначення психології суб'єкта корупційних дій, оскільки роз'єднує внутрішні психологічні фактори, що є спонукою до делінквентної поведінки, і останню як систему.

Психологічна сутність корупційної поведінки виявляється в активному прагненні осіб, уповноважених на виконання функцій держави, домогтися здійснення поставленої мети, використовуючи надані їм повноважень для одержання матеріальних благ, послуг, пільг або інших переваг. Це знаходить своє вираження в свідомо мотивованих і цілеспрямованих діях, які свідчать, що корупційна діяльність має всі ознаки вольової, має свій осмислений зміст, визначений її мотивом і метою. Причому мета є образом бажаного результату, що завжди обумовлений соціально-психологічними чинниками, насамперед, прагненням приналежності до певної референтної групи («заможні люди», «багаті люди», «еліта суспільства», «відомий політик» тощо). Якщо її не можна досягнути законними (не протиправними) засобами, службовець стає на шлях вчинення корупційних правопорушень.

Отже, корупційна поведінка має свою психологічну структуру. Основне місце в ній належить мотиву, якому передують поява певної потреби. Остання спочатку може існувати безвідносно до тих об'єктів, за допомогою яких вона буде задоволена. Але в наступному набувається її предметність під впливом сприйняття оточуючої дійсності і відображення її в свідомості індивіда.

У зарубіжній психології розповсюджена теорія мотивації А. Маслоу, який виділяє п'ять рівнів потреб людини: 1) основні фізіологічні потреби; 2) потреби в безпеці; 3) потреби в любові та соціальній активності; 4) потреби в повазі та самоповазі; 5) потреба в саморегуляції ГЗІ. Лише після того, як задоволені потреби одного рівня, людина прагне до задоволення потреб іншого, вищого рівня. Вважається, що потреби в саморегуляції власних можливостей, постійному творчому самовдосконаленні домінують у небагатьох людей, оскільки більшість з них зайнята виснажливою боротьбою для задоволення інших, основних потреб.

У випадку формування асоціальної спрямованості працівника органів державної влади та схильності до корупційних правопорушень домінуючими стають утилітарні мотиви задоволення потреб першого рівня - фізіологічних. В уявленні особи-корупціонера вони набувають сенсу мотивів самоствердження, а фізіологічні потреби починають

оцінюватися як потреби у престижі - самоповазі, повазі з боку оточуючих, визнання, успіху і високої оцінки, службового зростання тощо. З огляду на наведені соціальні та індивідуально-психологічні показники можна пояснити намагання окремих дослідників [4] виокремити у межах мотивації трудової діяльності (у тому числі державних службовців) так звані «мотиви вигоди», зокрема, матеріальна вигода (заробітна плата, задоволення інших матеріальних потреб), соціальна вигода - формування ціннісних орієнтацій особистості, визнання з боку колег та друзів тощо.

У межах окреслених нами питань можна стверджувати, що корупційна поведінка є різновидом адикцій. Загалом адиктивна поведінка - одна з форм деструктивної поведінки, яка виражається в прагненні до відходу від реальності шляхом зміни свого психічного стану за допомогою прийому деяких речовин або постійної фіксації уваги на певних предметах чи поведінці (видах діяльності), що супроводжується розвитком інтенсивних емоцій [5]. Адиктивну особу зазвичай відрізняє невираженість духовних інтересів, моральних норм, прагнення «бути як усі», безвідповідальність тощо. Крім того, серед психологічних особливостей осіб із адиктивними формами поведінки слід виокремити: уникнення відповідальності за прийняття рішень; стереотипність поведінки; прагнення звинувачувати інших, знаючи, що вони невинні; знижена стійкість щодо труднощів повсякденного життя поряд із достатньою стійкістю у кризових ситуаціях й ін. Такі особистісні характеристики можуть бути доволі сприятливими щодо корупційних проявів, тим більше, якщо вони стимулюються груповими нормами професійного середовища працівника або обумовленні приналежністю фахівця до «групи ризику», що в комплексі робить його вразливим щодо спокуси вчинення корупційних правопорушень.

Список використаних джерел

1. Психологи изучили причины коррупции. иЯБ: [Шр://e117ayeia-ts.t/Б^~/%Б0%ВР%01%81% В0%B8%B1%85%Б0%BE%](http://e117ayeia-ts.t/Б^~/%Б0%ВР%01%81% В0%B8%B1%85%Б0%BE%).
2. Журавлев А. Л. Психологические факторы коррупции // Психологическая газета. ИКЪ: www.gazetamim.ru/mirror/ Коггир7ya14.03.2013.И.
3. Маслоу А. Мотивация и личность / пер. с англ. - [3-е изд.]. - СПб. : Питер., 2009. - 352 с.
4. Ильин Е. П. Мотивация и мотивы / Е. П. Ильин. - СПб. : Питер, 2002. - 512 с.
5. Короленко Ц. П. Аддиктивное поведение. Общая характеристика и закономерности развития / Ц. П. Короленко // Обзорение психиатрии и медицинской психологии им. В. М. Бехтерева. - 1991. - № 1. - С. 8-15.